

Je schuld wordt
WEGGEVAAGD!

Friezen op kruistocht

Interview met historicus en programmamaker Josse Pietersma

In het najaar van 2018 zond de EO de documentaireserie *De Kruisvaarder en de Sultan* uit. Presentator Kefah Allush trad in de voetsporen van de Friezen die aan het begin van de dertiende eeuw op kruistocht gingen naar het Heilige Land en Egypte. Over ditzelfde onderwerp verschijnt in oktober van dit jaar de tweedelige strip *Jelmer*, die nu al wekelijks te lezen is in het *Dagblad van het Noorden* en de *Leeuwarder Courant*. Achter beide initiatieven zit historicus en programmamaker Josse Pietersma.

Daan van Leeuwen is
redacteur van Kleio.

Josse Pietersma
tijdens een opname
van de documentaire
De Kruisvaarder en de
Sultan. Links op de
foto presentator Ke-
fah Allush. Foto: EO.

Als historicus ben je op zoek gegaan naar het verhaal achter de Vijfde Kruistocht (1217-1221), waaraan veel Friezen deelnamen. Wat bewoog je om dit te onderzoeken?

‘Het verhaal van de Friese deelname aan de kruistochten ben ik ruim twintig jaar geleden tijdens mijn studie geschiedenis tegengekomen. Tijdens een college over “internationale organisaties in de middeleeuwen” werd ik erop gewezen door mijn professor Dick de Boer. Meteen vanaf het eerste moment had het verhaal mijn interesse. Achteraf denk ik dat het de wisselwerking tussen individuele en mondiale geschiedenis was die mij aantrok. Maar dat heb ik toen voor mijzelf niet zo verwoord. Tegenwoordig is de geschiedenis van godsdienstig geweld een heel actueel thema. Twintig jaar geleden was dat nog helemaal niet zo. Toen ik voor het eerst het dertiende-eeuwse reisverslag van een onbekende Friese pelgrim las in *De kroniek van het klooster Bloemhof*, trof mij de persoonlijke toon van het verslag. Als je geschiedenis gaat studeren, begin je met handboeken waarin verteld wordt over grote politieke, economische en sociale processen. Dat is allemaal heel abstract. Soms wordt er kort iets gezegd over de persoonlijkheid van een vorst of een paus.

Maar over het algemeen wordt het verhaal van het verleden in het begin van de studie heel algemeen en onpersoonlijk gehouden. Pas wanneer je verder komt, wanneer je zelf bronnenonderzoek gaat doen, kun je in contact komen met mensen van vlees en bloed. Voor mij gebeurde dat voor het eerst met dit verhaal.

In het verslag wordt gedetailleerd verteld over de reis van de Friese kruisvaarders. In het voorjaar van 1217 vertrekt de vloot vanaf de Friese rivier de Lauwers en reist langs Engeland en Frankrijk naar Lissabon en vervolgens via Rome naar Akko in Palestina, het Heilige Land. Onderweg wordt schipbreuk, honger en dorst geleden. In Zuid-Spanje worden enkele Moorse steden belegerd en ingenomen. In de Straat van Gibraltar doorstaan de kruisvaarders een verschrikkelijke storm. In Rome ontmoeten zij paus Honorius III die hun de heilige doek van Veronica – de zweetdoek van Christus – laat zien. En dit alles wordt verteld in een nuchtere en persoonlijke stijl. Het sterkste voorbeeld hiervan is wanneer de schrijver naderhand een militaire overwinning evalueert. Hij schrijft dat de Friezen in het gevecht aangevuurd werden door de Heilige Geest. Maar hij voegt er onmiddellijk aan toe dat dat misschien ook wel

door hun eigen onstuimigheid kwam. Toen ik dít las, was ik verkocht. Ik wilde meer weten over deze mannen, hun wereld en hun avonturen.'

Waarom wilde je hier een strip over maken?

'Het plan voor een strip is zo'n zeven jaar geleden ontstaan. Voor die tijd dacht ik dat ik een documentaireserie zou gaan maken. Vanaf het eerste moment heb ik gezegd dat ik "iets" met het verhaal wilde doen. Bij het lezen van het reisverslag zag ik filmbeelden voor me. Die beelden wilde ik in het echt zien; in de bioscoop of op televisie. Ik dacht aan een historische actiefilm of een documentaireserie. De historische reisprogramma's van Terry Jones en Michael Palin spraken mij aan. Ook Boudewijn Büch volgde ik graag. Zoiets wilde ik ook! En in mijn ambitie werd ik beslist niet gehinderd door enige bescheidenheid. Ik zag dat het verhaal episch was. Daar paste alleen de grootst mogelijke ambitie bij.

Om dit plan te verwezenlijken heb ik colleges filmgeschiedenis en filmanalyse gevolgd. Daarna heb ik stage gelopen bij de EO. Ik heb daar als redacteur gewerkt en ik heb internationale documentaires bewerkt voor de Nederlandse televisie. Naderhand heb ik als regisseur zelf (kleine) documentaires gemaakt en ik heb enkele malen als "expert" voor de camera gestaan. Dat deed ik allemaal met in mijn achterhoofd het plan om eens die grote serie te gaan maken. Zo'n zeven jaar geleden concludeerde ik dat ik niet ver genoeg was gekomen in de televisie- en documentairewereld. Ik had niet het netwerk en de staat van dienst opgebouwd om op een geloofwaardige manier genoeg geld te kunnen vragen voor een documentaireserie. Ik heb toen alles omgegooid. Ik had op dat moment al eens een stripscenario over een historisch onderwerp geschreven en dat was mij goed bevallen. Het grote voordeel bij het schrijven van een scenario is dat je gelijk aan de slag kunt. Je bent niet afhankelijk van anderen. Een documentaire is pas klaar en toonbaar wanneer ook de laatste details af zijn. Maar een scenario kun je in je eentje op je zolderkamer, in een café of in een vakantiehuisje schrijven.

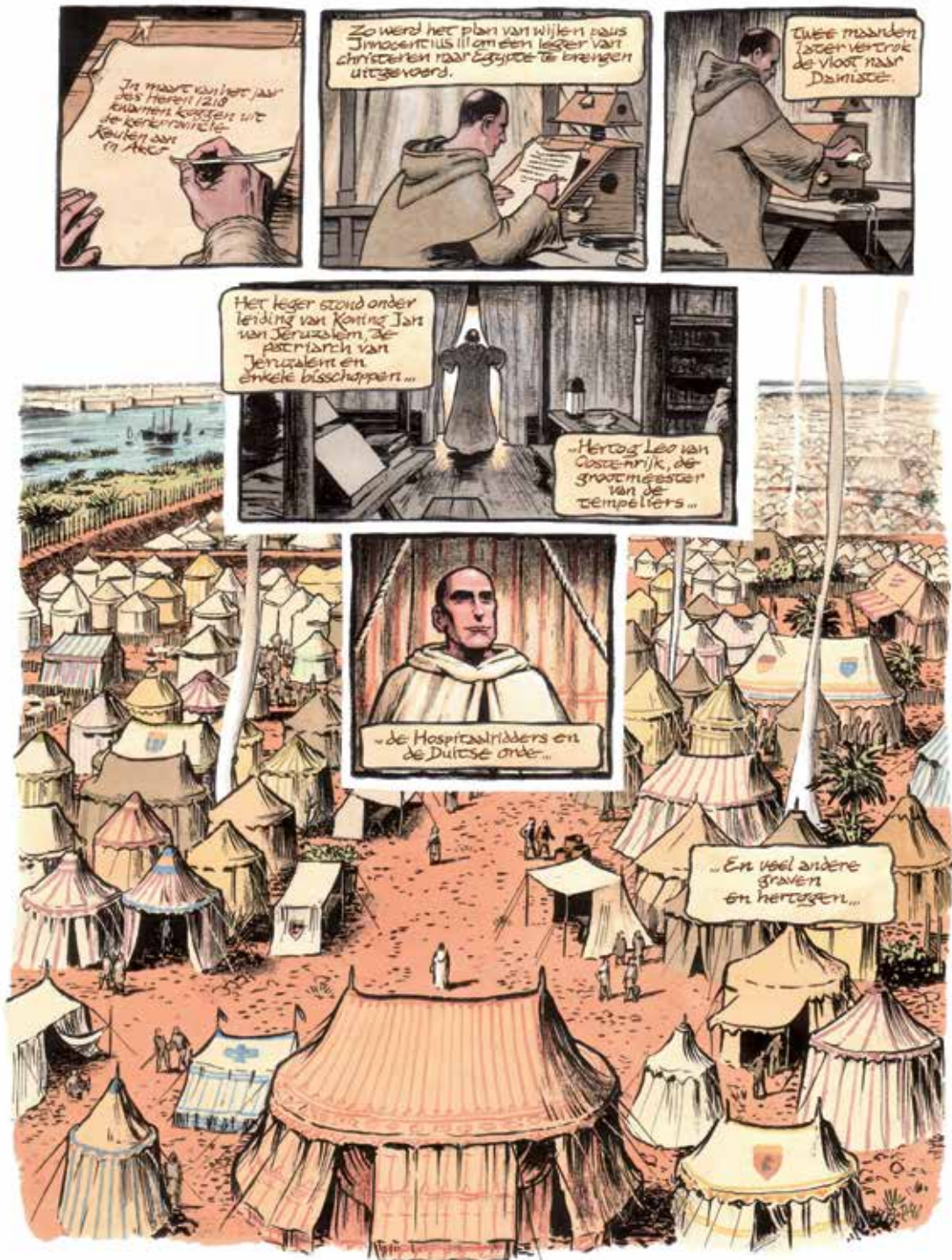
Toen ik eenmaal aan het stripscenario begon, heb ik het plan voor een documentaireserie losgelaten. Groot was dan ook mijn verbazing toen ik zo'n twee jaar geleden werd benaderd door een collega uit mijn EO-periode. Ik had hem eens over de Friezen op kruistocht verteld en over mijn plannen. Dat verhaal had hem niet losgelaten. Hij heeft het plan doorgezet. Tijdens de research is een van zijn redacteurs mij op het spoor gekomen. Kort daarop ben ik gevraagd om als adviseur achter de schermen en als expert voor de camera mee te werken aan de productie.'

Een strip is wel heel iets anders dan een documentaire.

'Dat klopt. In een historische documentaire volg je de feiten. Je kunt dit op verschillende manieren doen, bijvoorbeeld met een presentator die een reis maakt en beleeft. Je kunt ook een anonieme voice-over gebruiken die de historische feiten vertelt en in een context plaatst. Maar hoe je het ook doet, het gaat altijd om non-fictie. Een strip daarentegen leunt zwaar op drama en vaak op fictie. Er zijn wel strips die je in zekere mate documentair kunt noemen, maar dat zijn er niet ►

Beelden uit de nog te verschijnen strip *Jelmer* over de Friese deelname aan de Vijfde Kruistocht, door Josse Pietersma (scenario) en Roelof Wijtsma (tekeningen).

veel en ze zijn meestal niet erg spannend. Een dramatisch verhaal is belangrijk voor een strip. Daarom ben ik als eerste op zoek gegaan naar een spannend plot. Ik wilde het verhaal zo historisch mogelijk maken. En dat is gelukt. Voor kenners zit het verhaal bomvol feiten en verwijzingen. Tegelijkertijd mocht de historische betrouwbaarheid het verhaal niet saai maken. Mijn motto bij het schrijven was steeds: "De waarheid mag een goed verhaal niet in de weg staan." Uiteindelijk schat ik dat het verhaal voor zo'n 90 tot 95 procent historisch correct of verantwoord is. Enkele feiten heb ik achterwege gelaten omdat

het verhaal anders te langdradig zou worden. Op plekken waar de feiten niet bekend of onduidelijk zijn, heb ik een eigen interpretatie gegeven – maar dat doet iedere historicus. En ik heb twee personages bedacht: Jelmer en Hendrik. Jelmer is mijn hoofdpersoon. Hij is een fictief personage, opgebouwd uit verschillende historische bronnen. Hij is een hoofdelling, een voornaam persoon, uit de buurt van Bedum in Groningen. Hij gaat op kruistocht om boete te doen voor zijn zonden. Wanneer hij het kruis aanneemt, is het voor de mensen om hem heen alsof Jelmer door God wordt aangewezen. Vooral de (historische)

kruistochtprediker Olivier van Keulen is overtuigd van Jelmers bijzondere status. Maar zelf voelt Jelmer dit helemaal niet zo. Naarmate de expeditie vordert, gaat hij juist steeds meer twifelen aan de rechtmatigheid van de onderneming. Ondertussen raakt Jelmer bevriend met Hendrik, een eveneens verzonden bouwmeester uit de buurt van Dokkum. Om het verhaal vanaf het begin spannend te houden, heb ik ook nog een trucje met de vertelstructuur uitgehaald. Als ik het historische verhaal van begin tot einde had verteld, zou de meeste actie pas aan het einde zitten. Daarom heb ik voor een flashback gekozen. De lezer valt hierdoor vanaf het begin midden in de actie en de spanning. Ook geeft het de personages ruimte om te reflecteren op hun situatie en de keuzes die ze gemaakt hebben.'

In de EO-televisieserie *De Kruisvaarder en de Sultan* figureert de Friese jongeling Hayo. In jouw strip is Jelmer de hoofdpersoon. Is er een relatie tussen hen?

'Een (historisch) verhaal spreekt aan wanneer je over mensen van vlees en bloed spreekt. Voor de serie *De Kruisvaarder en de Sultan* is gekozen voor de Friese kruisvaarder "Hayo" van Wolvega. Hayo heeft nooit bestaan. Hij is pure fictie, ontsproten aan het brein van een zestiende-eeuwse kroniekschrijver die op zoek was naar een heldhaftige "Vrije Fries". Door de eeuwen heen duikt Hayo steeds weer op. Er zijn goede artikelen geschreven over de historische onbetrouwbaarheid en de politieke betekenis van de kronieken waar Hayo in voor komt. Toch wil deze held – tegenwoordig mede dankzij internet – maar niet definitief verdwijnen naar het rijk der fabelen. Mijn Jelmer is niet ontstaan uit deze Hayo, maar uit een legende van Caesarius van Heisterbach, over een Friese kampvechter die als boetedoening op kruistocht gaat.'

De moderne leerling leert in het geschiedenisonderwijs over de kruistochten.

Wat is de betekenis van de kruistochten voor nu?

'Eeuwenlang is de geschiedenis van de kruistochten in Europa verteld als een heroïsch verhaal. Pas in de twintigste eeuw begonnen historici de legitimiteit van deze expedities in twijfel te trekken. Deze veranderde visie heeft geleid tot nogal wat gevoelens van ongemak en schaamte. Dit is nog eens versterkt door recente beschuldigingen en verwijten die radicale fundamentalistische moslims omtrent de kruistochten geuit hebben richting het Westen. Soms krijg ik de indruk dat de kruistochten een taboeonderwerp worden. Dat vind ik heel erg. Het verleden mag nooit een taboe worden. Het verleden kan lelijk zijn. Het verleden kan pijn doen. In zo'n geval kun je het verleden zien als een wond die moet helen. Dat doe je niet door je voor het verleden te schamen. Het verleden is een feit; er is niets meer aan te veranderen.

'Soms krijg ik de indruk dat de kruistochten een taboeonderwerp worden. Dat vind ik heel erg. Het verleden mag nooit een taboe worden'

In de documentaireserie *De Kruisvaarder en de Sultan* stelde presentator Kefah Allush aan iedereen dezelfde vraag: "Wat zou jij hebben gedaan?" Opvallend was dat eigenlijk iedereen begrip leek te hebben voor de dertiende-eeuwse pelgrims die op kruistocht gingen. Geen van de geïnterviewden verheerlijkte de kruistochten. Niemand zei dat de kruistochten gerechtvaardigd waren. Maar historisch zei iedereen het wel te begrijpen. Dat is misschien wel de belangrijkste les van de geschiedenis: er zijn geen gemakkelijke oplossingen en antwoorden. Begrip gaat verder dan goed of fout.' ■

Het werven van
Friezen voor de Vijfde
Kruistocht, uit Jelmer.

